

jim europskim kolegama. Autori u predgovoru navode kako smatraju da razumijevanje sadržaja ove knjige predstavlja nužan minimum kompetencija koje svaki sudac i svaki odvjetnik države članice mora steći. Međutim, treba dodati da barem prvo poglavlje ove kvalitetne i koncizne knjige predstavlja vrijedan doprinos općoj kulturi svakoga građanina neke države članice, jer je danas pravo Europske unije “relevantno u životu svakog stanovnika Europe”.

Bojana Klepač-Pogrmilović

Prikaz

Pierre Renouvin
Europska kriza i Prvi svjetski rat

Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008, 543 str.

Europa s kraja 19. i početka 20. stoljeća imala je dominantnu ulogu u gospodarskom životu svijeta. Sustav koji je uspostavila i nastojala proširiti na ostale kontinente počivao je prvenstveno na ekonomskom liberalizmu, dopunskoj razmjeni i na aktivnosti njezinih banaka i agenata. Međutim, Veliki rat 1914-1918. dezorganizirao je taj ekonomski sustav, iscrpio proizvodne snage te velikim dijelom prekinuo trgovinske veze. Pierre Renouvin u svojoj knjizi *Europska kriza i Prvi svjetski rat* na objektivan, jednostavan, ali dinamičan način prikazuje problematiku europskog imperijalizma, kolonijalnu ekspanziju te

afirmaciju dviju neeuropskih država kao svjetskih sila – Sjedinjenih Američkih Država i Japana. Sam rat i događaji koji su mu prethodili, krize i podrijetlo sukoba u knjizi su dosljedno i iznimno precizno obrađeni.

Europa je bila glavno žarište političkog liberalizma, a parlamentarni režimi, sloboda tiska i individualne slobode smatrani su uvjetom napretka i znakom civilizacije. Europljani u velikoj većini vjeruju u svoju superiornost nad drugim rasama i žele svoje vrijednosti prenijeti na narode drugih kontinenata. Sjedinjene Države već dugo nemaju što naučiti na tom području, no utjecaj europskih ideja i političkih oblika na različite se načine širi cijelim svijetom. Napredak liberalnih i demokratskih ideja u Europi pospješuje djelovanje dvaju revolucionarnih pokreta koji se počinju afirmirati – socijalističkog pokreta i pokreta nacionalnosti. Prvi je rezultat gospodarskog razvoja, dok drugi odgovara moralnim težnjama stanovništva koje je u jednom dijelu Europe podčinjeno stranoj dominaciji, a želju za autonomijom i nezavisnošću stavlja ispred zahtjeva materijalne prirode. Baš u tom trenutku, kada je Europa na svom vrhuncu, SAD i Japan nastupaju kao njezine suparnice i objavljuju svoje imperijalističke planove. Na zapadnoj hemisferi Amerikanci se vode Monroeovom doktrinom koja se protivi svakoj intervenciji europskih sila ako bi njihova akcija mogla dovesti do okupacije. Prema tome, samo Sjedinjene Američke Države imaju pravo i dužnost da interveniraju i da u očitim slučajevima nereda ili nemoći provode vlast međunarodne policije. Japanski narod, s druge strane, ima urođen osjećaj nacionalne časti i uvjeren je da pripada “izabranoj rasi”. Pobjeda

Japana u ratu s Rusijom 1905. bila je prva pobjeda “žutih” nad “bijelima” od početka europske ekspanzije. Ruska politika na Dalekom istoku bila je odlučno zaustavljena, a Japan je uhvatio solidne korijene na azijskom kontinentu. No valja naglasiti da su američka i japanska ekspanzija, koje su dovodile u pitanje poziciju europskih velesila, bile suparničke. Amerika se nakon poraza Rusije zabrinula zbog jačanja vojne i pomorske snage Japana.

Renouvin nam pruža uvid u političko stanje u Europi prije Prvog svjetskog rata, a u kojemu zapravo trebamo tražiti uzroke samoga rata. Iako je fokus prvenstveno na velikim europskim silama, autor posvećuje pažnju i manjim europskim zemljama, ali i ostalim zemljama svijeta. Tako dobivamo uvid u političku situaciju u Kanadi, Kini te u zemljama Južne Amerike, koje nisu mogle biti nimalo ravnodušne prema napetostima među europskim državama. Dvije stvari su ih povezivale sa Starim kontinentom – doseljenici i gospodarski interesi.

Velika Britanija velika je industrijska sila koja je prosperitetu svoje industrije i izvoza podredila interese poljoprivrede. No ta gospodarska hegemonija, koja je u Velikoj Britaniji tako dugo vladala zbog toga što je daleko odmaknula u odnosu na druge europske države, polako počinje slabjeti, a nakon velikog industrijskog rasta u Njemačkoj britanska se proizvodnja na vanjskim tržištima susreće sa sve jačom konkurencijom. Također, Veliku Britaniju je u to vrijeme sve više zabrinjavalo i irsko pitanje. Ono je prije rata bilo osnovno pitanje vlade i slabilo je položaj Velike Britanije u svijetu. Njemačko Carstvo se u posljednjim godinama 19. stoljeća razvilo u jednu od velikih gospodarskih snaga

svijeta. Nekadašnja poljoprivredna zemlja pretvorila se u veliku industrijsku zemlju, a uska suradnja između znanstvenika i industrijalaca omogućuje neprestano usavršavanje tehnoloških postupaka, čineći njemačku proizvodnju sve nadmoćnijom. Industrijski razvoj nije tako drastično promijenio francusko gospodarstvo kao što je to bio slučaj u Velikoj Britaniji i Njemačkoj, ali je proizvodnja svakako znatno napredovala. Francuzi su zapravo među prvima postali svjesni opasnosti prijeteće međunarodne situacije, pa je zaokupljenost njome ublažila unutarnje međustranačke sukobe. U Europi ovog razdoblja jedna je zemlja bila iznimka – Austro-Ugarska. Ona je bespogovorno bila “država nacionalnosti” u kojoj su “manjinski” narodi, podvrgnuti tuđinskoj vlasti činili većinu stanovništva. Mađari u Ugarskoj i Nijemci u Austriji dijelili su, nakon nagodbe 1867. godine, vlast nad drugim narodima.

Dodiri između nacija i kontinenta veći su nego ikad prije. Europa je u materijalnom pogledu sve više vezana uz ostale kontinente – od njih kupuje prijeko potrebne sirovine, a prodaje im višak industrijskih proizvoda. Međutim, godine 1904. odnosi između europskih velesila postaju sve napetiji. U više navrata javljala se opasnost od rata, a taj osjećaj neizvjesnosti i nesigurnosti dominirao je akcijama vlada i često određivao njihove poteze. Glavni elementi sukoba pojavili su se već deset godina prije rasplamsavanja samog rata. Na nove okolnosti utjecali su francusko-britanski, britansko-njemački i francusko-ruski odnosi. Velika Britanija je između 1880. i 1902. znatno proširila svoja prekomorska područja i time se izložila sukobima u gotovo svim dijelovima svijeta. No

kada se Njemačka uključila u kolonijalnu politiku, već je bilo kasno, jer je u to vrijeme većina slobodnih teritorija izvan Europe bila zauzeta. Stoga je Njemačka mogla zaposjesti samo ograničeno kolonijalno područje čija je vrijednost bila neznatna. Zabrinutost britanskih političkih krugova zbog jačanja gospodarske i pomorske snage Njemačke bila je opravdana. Njemačka je konkurencija Britaniji nanosila sve veće štete u vanjskoj trgovini.

Od 1905. do 1911. razvojem međunarodnih odnosa u Europi upravljale su posljedice poraza Rusije u ratu s Japanom. Njemačka i Austro-Ugarska iskoristile su tu situaciju, prva izazivanjem marokanskih kriza (1905. i 1911), a druga aneksijom krizom (1908). Međutim, Njemačka opća politika nije bila uspješna. Nastojanja da razbije "srdačnu Antantu" Velike Britanije i Francuske i da kompromitira francusko-ruske odnose rezultirala su posve suprotnim učinkom. Na kraju krize Antanta je bila još jača, a započelo je i britansko-rusko zbližavanje. Britanska vlada tada je prvi put razmotrila mogućnost da se umiješa u mogući rat na kontinentu, no načelo "sporazum da, ali savez ne" britanska je politika zadržala sve do 1914, ne samo zbog toga što "kontinentalni savezi" nisu bili u skladu s britanskom tradicijom već zato što se britanska vlada bojala da će ako nešto obeća ohrabriti Francusku da zauzme odlučnije stajalište prema Njemačkoj. Iako Trojna Antanta između Velike Britanije, Francuske i Rusije još nije bila čvrsta, njemačka se vlada uznemirila. Bojala se zajedničke akcije triju velesila jer je sada zaista bila u "okruženju". Aneksijsku krizu izazvala je Austro-Ugarska aneksijom Bosne i Hercegovine. Slaba i nesposobna

austrougarska diplomacija nije mogla ni taj relativno jednostavan čin aneksije napraviti bez pomoći Njemačke. Iako je na kraju Austro-Ugarska dobila Bosnu, uspjela je na sebe navući ogorčenje Rusije i Srbije, ali i nezadovoljstvo, ne samo Velike Britanije i Francuske već i svoje saveznice Njemačke.

U proljeće 1912. ruska je politika lagano oživjela. Balkanski savez formiran oko Bugarske i Srbije bio je zapravo pod pokroviteljstvom Rusije. No male balkanske državnice nisu željele savjete ni kontrolu, već su htjele osvojiti što veće dijelove posrnulog Osmanskog Carstva i osloboditi svoje sunarodnjake turskog jarma. Sporazum koji su državnice potpisale sadržavao je klicu rata ne samo protiv Turske već i protiv Austro-Ugarske. Rusija više nije mogla zaustaviti nacionalni polet koji je sama hrabrila, a rat balkanske koalicije protiv Osmanskog Carstva ugrožavao je mir u cijeloj Europi. Događaji su pretekli predviđanja. Prvi Balkanski rat završio je porazom Osmanskog Carstva, a na pomolu je već bio drugi, između Bugarske i njezinih dojučerašnjih saveznika – izazvan radi podjele plijena. Balkanski poluotok izašao je iz druge krize potpuno promijenjen. Dok je Osmansko Carstvo u Europi zadržalo još samo malo područje, sve su se balkanske države teritorijalno povećale. Svrstavanje europskih država na suprotne strane i suparništvo Trojnog saveza i Trojne Antante bilo je očitije nego ikada.

Atentat na austrougarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda 28. lipnja 1914. dogodio se na vrhuncu politike ravnoteže snaga. Iako Austro-Ugarska nije imala dokaze o neposrednoj sukrovnji srbijskih službenih krugova u priprema-

nju atentata, težnje Južnih Slavena bile su opasnost za sam opstanak Dvojne Monarhije. "Austrougarski državnici vidjeli su pred sobom revoluciju ili rat. Izabrali su rat. Zašto bi odgađali? Za nekoliko godina položaj neće biti bolji" (146). U knjizi je prikazana sva nemoć europske diplomacije, sputane međusavezničkim obvezama i očekivanjima koja su iz njih proizlazila. Diplomacija je i dalje poduzimala posljednje uzaludne pokušaje kako bi spriječila rat, međutim sada su riječ dobili vojnici. Kad se 4. kolovoza Europa našla u ratu, protivnici su bili isti oni koje je kao takve godinama označavao razvoj međunarodnih odnosa. U grupiranju država nije bilo gotovo ništa nepredviđeno. Protiv uskog saveza dviju Centralnih sila – Njemačke i Austro-Ugarske stajala je Trojna Antanta Francuske, Rusije i Velike Britanije. Važno je također spomenuti da je vjerovanje Njemačke da će rata biti i da u bliskom ratu ima više izgleda za uspjeh negoli u nekom kasnijem odigralo ključnu ulogu u međunarodnim odnosima. Unatoč brojčanoj inferiornosti svoga stanovništva Centralne su sile nakon mobilizacije mogle uključiti snage koje su se mogle usporediti sa snagama sila Antante.

Sam ratni sukob Renouvin je podijelio na razdoblje do ulaska SAD-a u rat i na rasplet nakon toga. Potrebno je naglasiti da je autor dao opsežan prikaz vojnih i pomorskih snaga, borbenih planova te ratnih ciljeva zaraćenih strana.

Sve velike bitke i ratne obrate Prvog svjetskog rata Renouvin izlaže jasno, pregledno i nepristrano. Iako je Njemačka računala da će za šest tjedana završiti s francuskom vojskom, sredinom rujna 1914, nakon početnih uspjeha, njemačka je voj-

ska zaustavljena i počeo je dugotrajan rovovski rat. Suprotstavljene strane našle su se jedne nasuprot drugima na trima bojištima – zapadnom, istočnom i balkanskom. Važno je naglasiti da su armije Centralnih sila mogle uspostavljati izravnu vezu i premještati svoje snage, dok su, suprotno tome, bojišta vojske Antante bila odvojena. Borba na dvjema bojišnicama, koju je Njemačka željela spriječiti, pojavila se u najtežim oblicima. Renouvin, razumljivo, izrazito podrobno obrađuje rat na zapadnom bojištu kao dominantnom sve do rujna 1918. godine. Međutim, proboj Antantinih snaga dogodio se, iznenadivši obje strane, na sporednom i dugo zapostavljenom balkanskom bojištu.

U knjizi su prikazani i odnosi s neutralnim zemljama, ali i sa zemljama koje su potencijalno mogle pristati uz jednu od zaraćenih strana. Previranja i egoizam pojedinih zemalja, te trgovinu teritorijem koja se intenzivirala nakon prvih vojnih neuspjeha autor posebno precizno obrađuje. Turska je od početka sukoba potajno naginjala Centralnim silama, a Bugarsku je ponajviše zanimala Vardarska Makedonija, koja je pripadala Srbiji. Godine 1915. ravnoteža snaga promijenila se dva puta. Bugarska je ušla u rat na strani Centralnih sila, dok je Italija, iako je pripadala Trojnom savezu, potpisavši tajni Londonski ugovor ušla u rat na strani Antante. Vodeći se svojim "svetim egoizmom" i teritorijem za koji je neposredno bila zainteresirana, Italija je objavila rat samo Austro-Ugarskoj, a ne i Njemačkoj. Ovdje također treba napomenuti da su oba suprotstavljena tabora prekršila međunarodno pravo time što nisu poštovala pravo neutralnih država da zadrže svoj status – Njemačka u slučaju

Belgije, a Velika Britanija u slučaju Grčke.

Autor posvećuje pažnju i mirovnim inicijativama zaraćenih strana, ali i prijedlogu SAD-a da posreduje u sukobu. Inicijativa koja je dolazila od Centralnih sila bila je prije svega manevar, jer nije sadržavala ni iskrenu želju da se prekinu borbe ni namjeru da se postigne kompromis. Cilj joj je bio da se popravi moralni položaj Njemačke i Austro-Ugarske prema neutralcima, i to prvenstveno prema najvećem od njih – Sjedinjenim Američkim Državama. Nota je slavila vojne uspjehe Centralnih sila i isticala spremnost da se borba nastavi do kraja, dok je Antanta pokušavala sebe prikazati kao stranu koja se zalaže za iste ideale kao i SAD. Međutim, nota predsjednika Wilsona izazvala je nepovjerenje u oba tabora i dočekana je prilično suzdržano.

Antanta je tijekom cijelog rata osjećala teškoće koalicijskog ratovanja, dok je kod Centralnih sila superiorno bilo njemačko zapovjedništvo. Njegove su postrojbe intervenirale u svim teškim okolnostima, pomažući svojim saveznicima i materijalno i moralno. No za Antantu je radilo vrijeme. Iako su tijekom cijelog ratnog sukoba Centralne sile nizale pobjede, američka intervencija, koju je izazvalo proglašenje neograničenog podmorničkog rata, bila je presudna za pobjedu Antante. Iako je američka vlada potvrđivala svoju želju za neutralnošću, okolnosti su je prisilile na intervenciju. Neposredno vojno značenje intervencije nije bilo veliko, ali su njezine dalekosežne posljedice bile od odlučujuće važnosti. Centralne su sile znale da je od trenutka kada u borbu uđu svježe američke trupe, njihov poraz samo pitanje vremena. “U koaliciji u kojoj je sudjelovao, SAD je

sačuvao zasebnu ulogu: Francuska, Velika Britanija, Rusija i njihovi ostali partneri nisu za vašingtonsku vladu bili ‘saveznici’, već prema izrazu koji je izabrao predsjednik Wilson, *associates* (‘udruženi’). To je značilo da se velika američka nacija nije htjela vezati, već se ograničavala na to da konstatira faktičnu solidarnost koju je uspostavila između sebe i europskih sila i da je sačuvala pravo da se povuče iz borbe u svoje vrijeme” (323). Važno je naglasiti da Renouvin američkom ulasku u rat pridaje znatnu važnost iz razloga što je to ujedno bio i početak buduće američke političke nazočnosti u Europi.

Probojem solunskog fronta i kapitulacijom Bugarske Turska je ostala izolirana. Otkako je Antanta odlučila otvoreno poduprijeti pokret nacionalnih manjina, njihov unutrašnji položaj u Dvojnoj Monarhiji znatno se pogoršao. To je bio “početak kraja” za Njemačku, kojoj je još jedino ostala nada u pravedan i častan mir na temelju 14 točaka predsjednika Wilsona. Međutim, Mirovna konferencija izazvala je trajno i duboko ogorčenje Njemačke.

Jedan od velikih doprinosa knjige su i dijelovi koji obrađuju Rusiju. Iako je knjiga napisana petnaestak godina nakon svršetka rata, Renouvin je već tada jasno uočio karakter ruskih revolucija i razlučio političke ideje od političke prakse. Prikazao je revolucionarno stanje u Rusiji koje je eskaliralo već na početku 20. stoljeća, a kulminiralo dvjema revolucijama 1917. godine. Autor se bavi i dolaskom na vlast “šačice” boljševika te kontrarevolucijom koju su savezničke snage potpomagale. Njemačko je zapovjedništvo na događaje u Rusiji također gledalo s nepovjerenjem. Smatralo je prijeko potrebnim, zbog voj-

nih, političkih i ekonomskih ciljeva, unatoč potpisivanju Brestlitovskog mira, zadržati snage na istočnom bojištu. Valja dodati da je strah od boljševika u narednom razdoblju umnogome pomogao dolasku na vlast fašista u Italiji i nacista u Njemačkoj.

U zadnjem dijelu knjige Renouvin ostavlja prostor i za sumiranje političkih i društvenih promjena koje je rat proizveo. Velikim ratom okončano je dugo 19. stoljeće, a Europa 1919. znatno se razlikovala od Europe 1914. "Primirje je značilo pobjedu bivših nacionalnih manjina, onih raznorodnih skupina koje pod ruskom, njemačkom i austrougarskom vlašću nisu izgubile svijest o svojoj individualnosti, a ta je pobjeda odgovarala demokratskim shvaćanjima pobjednika" (457).

Potrebno je istaknuti da Renouvin, radi lakšeg razumijevanja, slijedi kronologiju događaja. On ne osuđuje politike velikih sila, već na razumljiv, precizan i prije svega nepristran način prikazuje četiri i pol godine ratnog sukoba te iznosi mnogo pojedinosti koje su neophodne za razumijevanje složene problematike europske politike s početka 20. stoljeća. Knjiga je dragocjen doprinos razumijevanju povijesti međunarodnih odnosa, ali je također od velikog značaja i za našu nacionalnu povijest jer pruža pogled izvana na stvaranje prve države Južnih Slavena. Knjiga je prvi put objavljena na hrvatskom jeziku 1965. godine i postala je nezaobilazna literatura studentima povijesti, politologije i novinarstva. Stoga je ovo novo izdanje zasigurno velik doprinos novim generacijama studenata, a zbog jednostavnosti kojom je knjiga pisana i široj publici.

Bruno Korea Gajski

Prikaz

Bogdana Koljević **Biopolitika i politički subjektivitet**

Službeni glasnik, Beograd, 2010, 160 str.

Knjiga Bogdane Koljević *Biopolitika i politički subjektivitet* nastala je na temelju doktorske disertacije obranjene pod istim naslovom 2009. godine na Odsjeku za filozofiju univerziteta *New School for Social Research* u New Yorku. *Biopolitika i politički subjektivitet* napisana je na srpskom književnom jeziku, latiničnim pismom, ekavskim dijalektom.

Na samom početku, u riječi autora naslovljenoj *Za genealogiju sadašnjosti*, autorica kaže: "Kada sam započinjala pisanje, izgledalo mi je skoro neverovatno da ni u svetskim razmerama političke filozofije niko nije pokušao da predstavi problem biopolitike u celini, a zapanjujuće i još manje razumljivo koliko se malo u tom pogledu promišljalo na tragu Mišela Foukua (Michel Foucault). Ubeđena sam da je biopolitika tema ne samo 20. veka nego, možda i u važnijem i neobičnijem pogledu, tema 21. veka." Knjiga je, kako ističe autorica, zamišljena kao poziv i mali dio biopolitičkog mozaika koji je tek potrebno analizirati.

Nakon sadržaja i riječi autora slijedi pet poglavlja: 1. Zašto biopolitika danas (a politika sutra?); 2. Liberalizam i rođenje biopolitike – politička filozofija Michela Foucaulta; 3. Biopolitika kao moć suvereniteta i državna politika – Agambenova